

Inleiding

NET BEGONNEN

*Nu geen kind meer in de ooievaar geloofd zijn ze verdwenen,
de fabeldieren.*

*Als ze nog eens verschijnen slapen ze op t.v.-antennes
en eten ze een bliekje uit de hand.*

*Een ooievaar heeft altijd iets onwerkelijks gehad, hij is te
netjes,
te heraldisch afgebeeld. Zie je ze in Marokko weer bij
tientallen,
dan leef je inderdaad in een sprookje.*

Dat dichtte Hans Warren in *Betreffende vogels* ('Met miniaturen van H.J. Slijper'), een kleinood om te koesteren. Dat was in 1974, een andere wereld. De 't.v.-antenne' stond nog op de daken, de ooievaar was vervaagd tot een schim uit het verleden.

Nu, vijfenveertig jaar later, is het elegante fabeldier terug. De mens hielp een handje, maar de vogel staat weer op eigen stelten. 'Nu zijn er tegenstemmen te beluisteren,' noteert Kester Freriks in zijn liefdevolle verhaal over de ooievaar (zie pagina 19), 'er zouden te veel ooievaars zijn.' Dat is het lot van de ooievaar, 'van bedreigd tot boventallig, van gekoesterd tot onbemind'.

Het verhaal in dit tweede nummer van *De scharrelaar* markeert een wending. Het is niet alleen de aanzet tot een later te

verschijnen monografie over de ooievaar, het is het startschot voor een nieuw bestaan voor Freriks: 'Ik begon een leven met ooievaars.'

Zo ver kan het gaan.

Net als de eersteling bevat ook dit tweede nummer van *De scharrelaar* geen verhalen over vogels. De stukken zijn meer dan dat. Getuigenissen van een leven, een bestaan dat zonder vogels zoveel kleurlozer zou zijn, van een laag ontdaan.

Laat u meevoeren door fictie van Ellen de Bruin en Hedda Martens, laat u verblinden door de balgen van paradijsvogels van Alfred Russel Wallace, opgetekend door Alexander Reeuwijk en kunstnares Roos Holleman. Lees voormalig Doe maar-muzikant Ernst Jansz over de torenvalk, Marja Vuijsje over de vogels van Rosa Luxemburg, en nog zoveel anderen die hun fascinatie trachtten te vangen in woorden.

Dank voor alle mooie reacties op het eerste nummer. De heugelijke ontvangst is ook een wending. Een leven met *De scharrelaar*. We zijn nog maar net begonnen.

Emile Brugman

Caspar Dullaart

Saskia van Loenen

Jean-Pierre Geelen

Stefan Brijs

SYMFONIE VOOR DE KRAANVOGEL

De vorige keer was het lente in Extremadura. Ik had toen, voor het eerst sinds ik hier woon, Andalusië achter me gelaten, zijn zee, zijn kust, zijn ruwe en betoverende landschap van bergen en kloven, zijn saaie en droeve landschap van honderdduizenden olijfbomen. Ik had geen idee wat er zich daarachter bevond. Het Spaanse binnenland had ik slechts eenmaal doorkruist, met hoge snelheid, op weg van het kille noorden naar het warme zuiden. Van die tocht herinner ik me vooral de leegte van La Mancha met soms een oude windmolen. Extremadura kende ik uit de verhalen van wie er ooit geweest waren – altijd kleurrijk die verhalen, vol van gejubel en gekwetter, het hele gebied een paradijs voor de vogelaar, een oase, een droom, ook voor de fijnproever, de lekkerste ham komt er immers vandaan, de *jamón ibérico de bellota*, ham van de *cerdo pata negra*, het varken met de zwarte poten, dat zich in de herfst van zijn leven volvreet met eikels in de *dehesas*, idyllische weilanden vol verspreide stenen kurkeiken, afgebeeld op de plaatjes waarmee de hammakers hun waar aanprijzen.

Dat landschap was er. Ik zag het soms zo ver het oog reikte, de kruin van de eiken met de jaren gedwongen in de vorm van een hangende tuin, en daaronder een zee van bloemen, wit, paars, geel, rood, blauw, weilanden en weilanden vol, elke vierkante centimeter een bloem, duimhoog, enkelhoog – op een be-

paald moment werd het me te machtig en klom ik over een omheining om er midden in te gaan staan, bijna tot tranen toe ontroerd door schoonheid, maar tegelijk ook door verdriet bij de gedachte aan het uniforme, harde groen van de weilanden uit mijn Vlaamse jaren, waar geen pinksterbloem, geen margriet, geen paardenbloem, geen distel meer mag gedijen. De varkens ontbraken, hun voor- en achterhammen hingen reeds te drogen en te rijpen in kamers en kelders, de rest van hun vetgemeste lichaam verwerkt tot *secreto, presa, pluma, chorizo*.

Ook de steppen zag ik, eindeloze, licht golvende, boomloze vlaktes, met hier en daar een steen, een monoliet, een rotspar-tij, en vooral, opnieuw, bloemen, bloemen, bloemen, overal, waar ik ook keek, alsof er stippen en vegen van kleur op mijn netvlies zaten, een landschap als een uit zijn lijst gespat impres-sionistisch schilderij, en op bijna elk weipaaltje een leeuwerik (kalander, kuif, thekla), een enkele keer een steenuil, soezend in de zon. Aan het raam van mijn auto trokken hopen voorbij, één keer stoof een witbuikzandhoen in de berm op, in een struik vertoonden zich kuifkoekoeken, ergens in de verte, op een steen, stond – in profiel, de nek gestrekt – een kleine trap, po-serend als voor een hiëroglief, langs de kant van de weg hingen twee bijeneters met breed geopende vleugels voor hun nest-opening in een verticale wand van zand, alsof ze opgeprikt wa-ren voor een collectie, en in elk dorp, op elke kerktoren, op elk hoog gebouw, op een verlaten werfkraan, nestelden ooievaars, ooievaars, ooievaars. Niet aanwezig, of toch niet gevonden, de speld in de hooiberg: een grote trap, niet één liet zich er zien, ook niet nadat ik uren door mijn verreikijker naar het landschap had zitten turen als naar een zoekplaatje.

Toen naar Monfragüe, verzamelpunt voor gieren en voge-laars, die eerste niet steeds in de meerderheid, ook al leeft er een kolonie van een paar honderd vale gieren. Hun broedplek – de steile rotskliffen, waartussen de rivier de Tajo zich traag waaie-

rend voortbeweegt – heet El Salto del Gitano, de Sprong van de Zigeuner, een legende uit de tijd dat struikrovers zich in de streek schuilhielden om reizigers te ezel en te paard, die de enige pas moesten doorkruisen, van hun bezittingen en soms van hun leven te beroven, zoals ook de bewuste zigeuner deed, een reus van een kerel, lang en zwaar, de schrik van het gebied, voor wie de reizigers al op de loop gingen zodra hij verscheen. Tot hij op een dag na een zoveelste overval twee agenten van de Guardia Civil achter zich aan kreeg en de rotsen op vluchtte, waar hij op het hoogste punt met een reuzensprong over de Tajo wipte. Vanaf de overkant lachte hij de verstomd achterblijvende agenten uit, eentje stond er zelfs zo verstomd van dat hij ter plekke versteende, getuige de hoge rots rechts langs de weg in de vorm van een lichaam met een hoofd, waarbovenop de bekende driehoekige steek van de Guardia.

De klif was ook weer een zoekplaatje, in elke inham, op elke richel, kon zich het nest van een vale gier bevinden, een makkelijke opdracht deze keer, sommige jongen waren al het nest ontgroeid, maar nog niet hun hele donskleed, en vielen op door hun te ruime vleugels en poten, waarmee ze geen blijf wisten, zoals clowns met een te wijd pak en reuzenschoenen. In de lucht zweefden tientallen vale gieren, waarbij op een bepaald moment twee monniksgieren zich aansloten – als geweerlopen gingen de telelenzen van de vogelpaparazzi omhoog. De zwarte ooievaars, waarvan er twee of drie paar hier schenen te broeden, hadden hun aandacht al enige tijd verloren, terwijl ik ze net wél wilde zien, en met zichtbare tegenzin wees een vogelaar met een lens van een arm lang me één nest en tegelijk ook mijn plaats in de pikorde aan. Het bevond zich helemaal onder aan de klif, aan de rand van de rivier, twee donzige pullen in het nest, één volwassen ooievaar ernaast, statig als een kardinaal in zijn zwarte soutane. Uit de lucht viel even later de partner, een landing als van een beginnend parachutist, in zijn krop het voed-

sel voor de bedelende jongen. Wat een vreemde keuze voor een nestplek, dacht ik, zo in het zicht van honderden boodschappers van de Dood. Zijn al deze gieren blind voor wat er zich vlak onder hun ogen afspeelt omdat ze steeds met hun kop in de wolken zijn? Zoals ik ook pas na een tijd het felle blauw op een rots vlakbij opmerkte, een saffier die schitterde in de zon: de blauwe rotslijster. Kijk eens hoe mooi ik ben, leek hij te roepen, terwijl hij om de paar seconden van plek verwisselde, een modeshow, in de schaduw kleurde zijn mantel nachtblauw, in het licht droeg hij een pak van glimmende, kobaltblauwe pailletten, sleepruimblauw volgens de vakliteratuur, sleep-ruimblauw, las ik eerst, maar het is slee-pruimblauw, naar de bes van de sleedoorn – sleedoornbesblauw had dus evengoed gekund.

Op de terugweg opnieuw twee uur door de steppen, opnieuw geen grote trap, ook geen kleine trap meer, wel scharrelaars, op de elektriciteitsdraden bij hun aan houten palen opgehangen kunstnestkasten, een vogel die ook handelt in blauw, maar een lichter blauw, turkoois, en voorts nog wat azuur en goedkoop bruin. Eentje vloog er op van de draad, nee, juist, schóót de hoogte in om een torenvalk te verjagen, die zich iets te dicht in de buurt waagde, een achtervolging begon, actionpainting op een hemelsblauw doek.

Dat alles was negen maanden geleden. Vandaag is het winter in Extremadura. Eind januari. De zon is aanwezig, maar dringt zich niet op. Een zwart-witfilter is over de steppen gelegd. Her en der belooft een vlek geel de komst van de lente, alsof een schilder alvast zijn penseel heeft geprobeerd. Ik ben teruggekeerd voor de Europese kraanvogels die in deze regio overwinteren alvorens naar hun broedplaatsen in het hoge noorden te trekken. Ze voeden zich met zaden en insecten en eikels in de dehasas en met de achtergebleven korrels op de deels ondergelopen rijst- en maïsvelden.

Mijn eerste en tot nog toe enige kraanvogel zag ik enkele

jaren terug bij het stuwmeer van La Viñuela, niet ver van de vallei waar ik woon. Ergens in de late winter. Hij stond aan de rand van het water. Ik herkende hem niet. De afstand tussen ons was groot en ik had mijn verrekijker niet bij me. Een vreemde vogel in ieder geval. Hij leek op een uit de kluiten gewassen blauwe reiger die te lang in de regen had gestaan. Met wat moeite kon ik een wilde bos veren op het achtereind van zijn rug onderscheiden. Een witte veeg in de hals. Verder was hij vooral grijs. Ik had een vermoeden van kraanvogel en zag dat bevestigd toen ik thuis mijn vogelgids raadpleegde. Een verdwaald exemplaar? Vermoeid? Soms overwinteren er kraanvogels in Fuente de Piedra, een zoutplas bij Antequera, zo'n vijftig kilometer naar het noordwesten, een geliefde broedplek voor flamingo's, als de waterstand hoog genoeg is. Vermoedelijk was deze kraanvogel ernaar onderweg, want de volgende dag was hij verdwenen.

Ikzelf ben onderweg naar Navalvillar de Pela, een speldenknop op de kaart, ten zuidoosten van Trujillo, waar zich het Centro de Interpretación Dehesa de Moheda Alta bevindt, een te ingewikkelde naam voor een informatiecentrum dat de kraanvogel voor het voetlicht brengt. De weg erheen leidt langs dorpen met namen die ik me herinner van de vorige keer, Cabeza del Buey, Castuera, Campanario, Villanueva de la Serena, in de lucht zweeft een rode wouw, op hoogspanningsmasten zitten ooievaars, in de dennen spelen opvallend veel blauwe eeksters. Traag rijdend speur ik naar kraanvogels tussen de eiken van de dehesas, maar ik zie er niet één. Sommige stukken wei zijn schreeuwerig groen van onlangs ingezaaid raaigras. Daar wil straks niets anders meer groeien – voorgoed verstikt land.

Zodra de dehesas zijn overgegaan in akkers zie ik opeens drie, vier, nee, vijf kraanvogels in een stoppelveld van geogste maïs. Ik parkeer bij de eerste inham, op zo'n honderd meter, pak mijn verrekijker en stap uit. De kraanvogels kijken gealarmeerd op.

Ze vertrouwen het zaakje niet en stappen met stijve passen van me vandaan, als schrijdende heertjes. Door mijn verreijker zie ik voor het eerst hoe elegant ze zijn. Ze hebben niet de gedrongenheid van een ooievaar, niet de plompheid van een struisvogel, hun lichaam is in balans dankzij de zachte welving van de rug en de borst, de eenvoudige s van de hals en de niet te lange, spits toelopende snavel – boetseer een beeld van deze vogel en het blijft zonder enige steun op zijn dunne poten staan.

Terwijl het vijftal zich stapvoets en zonder me één moment uit het oog te verliezen verder van me verwijdert ontdek ik dat er één jong exemplaar tussen zit, een eerstejaars, nog onafgewerkt, hij mist het patina van brons op de grijze rugveren, zijn kop oogt kaal, bruinig, geen rode vlek erbovenop, geen zwarte hals met witte nekstreep tot aan het oog, zijn staartveren zijn nog niet uitgegroeid tot een ragebol, tussen zijn oudere soortgenoten is hij de grijze mus.

Plotseling vliegen er twee van de vijf kraanvogels op. In korte trompetstoten roepen ze hun naam in het Frans, *grue grue* – het Spaanse *grulla* is te hoog gegrepen. Enkele tellen later vertrekken de andere drie, ook luid roepend: *grue grue grue grue*. Het is alsof er een blaaskwintet in de openlucht speelt. Zelfs in hun vlucht behouden kraanvogels hun elegantie. De heertjes zijn nu in juffers veranderd, met een ranke hals, lange, dunne vingers aan de uiteinden van de vleugels en poten als hoge naaldhakken. Een blauwe reiger die wat verderop uit een sloot opstijgt en hen achternawiekt lijkt opeens een te zwaar beladen vrachtvliegtuig.

Ik rij verder en kom er al snel achter dat dit vijftal slechts de voorbode was. Op haast elk maïs- of rijstveld staan groepjes kraanvogels, variërend in aantal, soms een paar, soms tientallen, een enkele keer honderd of meer, hun verenkleed vormt één tint grijs, kiezelsteengrijs, hun snavels doorzoeken de zompige aarde, ze kletsen in eenlettergrepen. Onder de heldere hemel vlie-

gen formaties in alle richtingen, smaldelen van de troepenmacht die zich hier verzameld heeft, ze trekken potloodstrepen in de lucht.

Ik rij, ik stop, ik bewonder. Rij. Stop. Bewonder. Telkens weer. Een processie in veertien staties, die me uiteindelijk bij het informatiecentrum in Navalvillar de Pela brengt, dat ver weg van elke bewoning ligt. Het is vijf uur 's middags. Het gebouw is een moderne bungalow, grotendeels in natuursteen. Naast de parkeerplaats staat een houten kijktoren, die de belofte van een vergezicht vol kraanvogels inhoudt. Ik klim naar boven en kijk om me heen. Niets. Geen kraanvogels. Geen andere vogels. De hele omgeving is doods en verlaten – behalve de leegte vallen me verschillende recente aanplantingen van jonge olijfbomen op.

De vrouwelijke gids in het informatiecentrum is verrukt met mijn komst – ik heb het idee dat ik de eerste bezoeker van de dag ben, misschien wel van de week. Haar warme welkom staat in schril contrast met de kou binnen de muren. Ze leidt me naar een grote ruimte met een stoel of veertig en een projectiescherm, het lijkt er te vriezen. Ze verontschuldigt zich voor de *frío*, problemen met de elektriciteit, en schakelt aan de overkant van de zaal een miniem verwarmingsapparaatje aan, in haar blik de verwachting dat prompt de stroom zal uitvallen, wat tot haar vreugde niet gebeurt. Ik zal een introductiefilm over de kraanvogels te zien krijgen. Een kwartiertje. Ze doet het licht uit en verdwijnt om ergens in het gebouw de video te starten. Kraanvogels voor dummies, zo heb ik weldra door. Ik nestel me in mijn jas en sjaal, zet mijn pet op en volg de avonturen van een jonge kraanvogel en zijn ouders, ze dragen kinderlijke namen – het verhaaltje draait volledig om de vraag of ze de volgende lente halen. De muziek en de dramatiek zwellen aan. Een lange pauze. Ja, daar zijn ze weer, levend en wel gearriveerd, eind goed, al goed. Licht aan.

De gids nodigt me uit in een andere ruimte van het gebouw, een zaal vol informatiepanelen met kaarten, foto's, teksten. Ik stel haar een vraag en meteen barst ze los. Te lang heeft ze in eenzaamheid opgesloten gezeten. Ik krijg uitleg over de streek waar we ons bevinden, over het ontstaan van de dehesas, over de invloed van de mens op het landschap. Daarna heeft ze het over de kraanvogels zelf. Ze praat met de kennis en de passie van een bioloog. Ik luister gefascineerd en merk terloops op dat het de kraanvogel blijkbaar voor de wind gaat, gezien de grote aantallen die ik onderweg ben tegengekomen. Haar gezicht betreft. Wolken die voor de zon schuiven. Er volgt een les geschiedenis, waarbij ze de naam van dictator Franco laat vallen. Hij liet tijdens zijn vijfendertigjarige bewind honderden stuwdammen in Spanje bouwen, waarvan de constructie telkens weer een huzarenstuk was, een overwinning op de natuur en zodoende een toonbeeld van de kracht en de macht van de mens, en uiteraard van de dictator zelf – geen dam werd er geopend of de *generalísimo* kwam het lintje doorknippen, alsof hij in zijn eentje de rivier had weten te bedwingen. Dat er door die bouwwerken ontelbare mensen hun gronden moesten opgeven of dat er hele dorpen onder water verdwenen, was bijkomstig. Stuwdammen en -meren waren van nationaal belang. Ze zorgden voor elektriciteit en grote watervoorraden, die onder meer voor irrigatie konden dienen, zeker in de droogste delen van het land, zoals in Extremadura. Of zoals bij mij in Andalusië, val ik de gids bij, waar stuwmeren ervoor gezorgd hebben dat in de streek waar ik woon avocado's en mango's kunnen worden geteeld en rond Huelva aardbeien, een zegen voor de economie, zeker, maar een ramp voor de ecologie – duizenden hectaren grond zijn verdwenen onder plastic of opgeofferd aan monocultuur. De gids knikt. Hetzelfde verhaal hier. Op de arme gronden, waar in de weilanden voorheen alleen schrale grassen, kruiden en steen- en kurkeiken konden gedijen en voorts hec-